

Vprowadzenjé

*Justyna Olko, Macéj Bańdur (Maciej Bandur),
Artúr Jablonskji (Artur Jabłoński)*

Etnjiczné mjészěžně, autochtonjiczné grěpě a spòla mjigrantów wosoblěwje doswjòdczëtë negativnëch efektów pandemjé COVID-19. Dzisdnjowi krizis zdrowjô jesz wjicé pòkòzòł na rozmajité fòrmë sistemòwë diskrimjinacëjé, marginalizacëjé, sztrukturalnëch njerównosci ë simbòliczné przemòce. Dosc wjelgji wpliw na fùnkcionérowanjé mjészěžnowëch karen v slédnim czasú mjahtë téz jich rëchlészé doswjòdczenja, v tím cemjáženjé, jakjé pasérowało v różnëch mòmentach jich historëjé ë wostawjiło szlach v pòstacëji historiczné traumë, pòddanjé asimjilacijni pòlitice, zgúbjenjé zemje, gjinjenjé tradicijné kùlturë a jãzëka abò zanjéczenjé wuznanjô etnjicžno-jãzëkòwé apartnosce przez państwò. Chòcò jú rëchlë jãzëkji, co tëch wužívajô mjészěžnowé ë autochtonjiczné grěpě na całim swjece, czãsto stòwatë przed zagròzbami z prziczënë ekspansëjé domjinëjòcëch jãzëków (colematò nòrodnëch ë/abò państwòwëch), efektë pandemjé to dlò njich wosoblëwi tòkjel. Dzisészì krizis mò zabrónë vjele wod tëch nòstarszich nòležnjików spòla, chtërni majô decidëjòcò rolã v przekòzowanjim jãzëka ë kùlturné wjedzbë. Chòcò në tòkle sã pòjòwjitë v globalni skali, a wosoblěwje na terenach zamjeszkònëch wod vjele autochtonjicznëch grěpów (takjich jak Amazonijjô ë drëgje rejonë łacinskje Amerikji, Jindie, rezervatë v Sztécach), tikajô sã téz mjészěžnów, co mjeszkajô na teritorium Pòlskji.

V projekce „Językowe antidotum” wod kjile lat më pòdszëkòwalë wpliw doswjòdczoné przez etnjiczné mjészěžně ë mjigrantów diskrimjinacëjé na zdrowjé ë dobrostón, jak téz zwëskji z wotrzymanjô rodnëch jãzëków ë mòcnëgò etnjicznëgò pòczëcò. Wob slédné dwa lata më pòszërzvjilë nasze pròce na pòdszúkanjé efektów, jakjé na të karna mò pandemjô COVID-19.

Pòdszëkbë wobjimnãhtë kjile etapów ë mjészěžnowëch karen v Pòlsce, Meksikú, Salvadorze ë v Jitalisce. V tú ti pùblikacëji më prezeńtëjemë rezultatë pòdszëkbów a rëfleksje tikajòcë sã Lemków, Kaszëbów, Szlòzòków ë Wëlemòvjón. Pòdszëkbë kòl Lemków bëtë realizowónë v latach 2018–2020, z czegò ten slédni etap jú sã tikòł czasú pandemijjé. Kjéj pòdszëkbë v 2018 a 2019 rokú bëtë przeprowadzonë przewãznje persónowò

z nôležnjikami lemšovskjegò spòla (v ti pùblikacëji më bjerzemë pòd wuvògã blòs rezultatë pòdszëkbë z 2018 rokù), to pòdszëkba wobe pandemijò bëta zrealizovòno przez Jinternetã. Wuczãstnjicë anket mjeszkalë zvjiksza v trzech rejonach: na Czuzynje, to je v mòlach, co do tëch pò II svjatovi wojnje bëlë Lemšovje vësedloni (np. krëze lëbjińskji, zelonogòrskji, pòlkòvjickji, głogòvskji), na Lemšovynje (np. krëze gòrlëckji, sanockji, novòsòdeckji) ë, rzadzé, ve vjelgich mjeskijch aglomeracëjach (Krakòvò, Vroctòv, Warszawa). V pripòdkù Kaszëbòv tã pierszò pòdszëkbã, jakò mja pjilotaževi karakter, më przeprovadzëlë v 2018 rokù przez Jinternetã. Ròczba do wudzélù v ti ankece bëta rozkòscérzonò v kaszëbskòjãzëkòvëch mèdiach ë spòlevëch mèdiach kaszëbskijch worganizacij, temù v pòdszëkbje mjelë svòj dzél vjele lëdzi aktivno zaangażovònych v kaszëbskò problematikã. Nòvjicë respòndeńtòv sztamòva ze Gdúnska, Gdinë, Przedkòva, Pùcka, Vejrova a Żúkòva. V pripòdkù covidovë pòdszëkbë v Kaszëbsce v 2020 rokù przez 95% wodpòvjesci pòchòdatë z krézòv (pòsobjicò vedle nòvjiksze lëczbë respòndeńtòv): vejrovskjegò, kartëzkjegò, pùckjegò, ze Gdúnska a gdúńskjegò krézù, kòscérskjegò, z Gdinë, z chònjickjegò krézù, bëtovskjegò, lãbòrskjegò, a tész ze Stòłpska ë stòłpskjegò krézù. Në krëze wobjimajò zvjarté terenë zamjeszkanjò Kaszëbòv ë lokalné mjeskjé wostrzòdkji. Szlòzòcë mjelë svòj dzél blòs v jinternetovi pòdszëkbje przeprovadzoni v czasù pandemijé. Nòvjicë vëfùlovònych anket spłënatë z Katovjic, Rëbnjika ë rëbnjickjegò krézù, a tész ze Szlòskjé Rudë. Pòdszëkbë przeprovadzòné ve Vëlemòjcach wobjimnatë dva etapë anketë przeprovadzòné bezpòstrzédno ë v dzélù przez Jinternetã v 2018 ë 2019 rokù, a tēj zrealizovòné v rokù 2020 przez Jinternetã pòdszëkbë v czasù pandemijé (v tú ti pùblikacëji më bjerzemë pòd wuvògã blòs rezultatë pòdszëkbë z 2018 rokù). Covidovò anketã më przeprovadzëlë tész v wokòlstvje Vëlemòjc, kòncetrëjòcë sã na krézach bjelskijm (v szlòskijm wojewòdztvje) ë wosvjãcimskijm (v małopòlskijm wojewòdztvje). Przez to, že v samëch Vëlemòjcach covidovò anketã vëfùlovalë blòs kjile lëdzi, në rezultatë nje bëtë analizovòné.

Naj' projekt wopjérò sã na pòspòlni robòce akademjickijch wuczalëch z przedstòvcami lokalnëch spòlòv, v tim z autochtonjicznëmi ekspertami ë aktivjistami. Temù tész zamkòsc té knjijj parfãczy tekstë wopjarté bezpòstrzédno na rezultatach jinterdisciplinarnëch akademjickijch pòdszëkbòv z prezentacëjò perspektiv ë dosvjòdczenjòv aktivjistòv zaangażovònych v rozmajité fòrmë dzejanjò dlò svòjich spòlòv. Më wuvòzòmë, že akademjickjé ë woddòlné perspektivë na vòzni òrt sã dopòtnajò ë sò pòtrzëbné dlò lepszëgò zrozmjenjò vjele kvestij, jakjé pòrëszòmë.

Zanòlëgò nòm, cobë pòdòvkji ë rezultatë, jakjé mómë vzatë z naszë pòdszëkbë, jak tész refleksëje nôležnjikòv karnòv pòstùgùjòcëch sã mjeszëznovëmi jãzëkami mòglë bëc wuprzëstãpnjonë szërszim krãgóm njeakademjickijch wodbjércòv. Dòndzenjé do nëch lëdzi mò decidëjòcë znaczenjé dlò bùdovanjò lepszich relacij z mjeszëznovëmi grëpami ë sztòłtovanjò drësznjëszich varënkòv jich fùnkcionérovanjò, wopjartëch na szacënkù dlò apartnosce.

Cëlã té knjijj je tész sfòrmùtovanjé prakticzné rekòmendacëjé ë rozdrzeszenjòv dlò pòlepszenjò varënkòv fùnkcionérovanjò mjeszëznovëch karen v naszim krajù, zagvë-

snjenjé lepszégò pòdstëcovanjò dlò dõzenjów do wotrzymanjò jich jãzëków ë kultu-rë, procëmstavjenjé sã diskriminacëji ë stigmatizacëji (též v medialni kòmùnikacëji) ë bũdovanjé lepszich relacij mjedzë etnjicznëmi mjészëznami a vjkszoscovëmi grëpa-mi. Temù nasza pùblikacëjò je skierovónò do pravòdòvców ë rzòdovëch jnstitucij, edu-kacijnëch jnstitucij, samòrzòdów, lokalnëch ferejnów, gazëtnjików, szkòlnëch, sztũdan-tów ë aktivjistów.

Wužëti túwo pravòpjis je kontinucacëjò tradicijné kaszëbskjé ortografijé, jakò sã rozvija wod czasów Florësza Cenòvë, vjele razi mòdifikòvóné wod njegò samégò, jak též kontinatorów jegò mësle v 19. a 20. stolecach¹. Tim nõleželë m. dr.: przëdn-jik Młodokaszëbów Aleksãder Majkòvskji, przedstòvcovje pòliticzno-lëterackjë grëpë Zrzeszińców (Franc Grëcza, Aleksãder Labùda, Jón Trepczik, Jón Ròmpskji) abò pjiszòci v pjismjenjú *Bënë ë buten* (Jón Patock ë Alojz Bũdzisz). Na ortografijò bëta jesz wuži-vónò v pjerszych latach wuczenjò kaszëbskjégò jãzëka v grúntovni szkòle na Głodn-jicë (1991-1996). Jejé rozmajité pòstrzëdné formë bëtë vëzvëskóné m. dr. v pjismjenjú *Tatczëzna* (1990-1991), v tłomaczenjim Ewanjelëjé ks. Franca Grëczë (*Kaszëbskò Biblëjò. Nowi Testament. IV Ewanjelje*) abò v romanje Jana Drzëzdžona *Twarz Smętka*. Na wostatk bëta wòdstavjonò dlò pjisënkù z 1996 r., jakji pòvstòł pòdług mòdła pòlskjé ortografijé.

Vespòtrobjòci kòl té pùblikacëjé kaszëbskji autorzë trzimajò klasiczni variant orto-grafijé (v zeszlòsci konsultovóni ze slavjistami takjégò fòrmatù jak prof. Kazimierz Nit-sch, dr Friedrich Lorentz) za vjele lepszì jak bédënk z 1996 r., pasovnjëszì dlò kaszëb-skjégò jãzëka ë woddòvajòci vjicé vòznëch pòznaków jãzëkòvé sistemë. Chcëmë le dodac, co dzisdnjovi klasiczni variant (pjerszi ròž wužëti v 2018 r. v tłomaczenjim na kaszëbskji *Mòlégò Princa* wod Maceja Bańdura) nje je le copnjenjim sã na stegnã vëzna-czonò przez zeszlé generacëje, le rozvjicim tamté nõdbë - též ze zaakceptovanjim dobrëch rozdrzësenjów z pravòpjisù z 1996 r. Kòl Kaszëbów wòlkòma fùnkcionérëjò wobje dvje grafje. Czãsto wužëtò v tekstach grafijò je wobjektivizacëjò przëjãtégò przez jich autora sztatësù kaszëbjiznë, v tim pripòdkù kaszëbòcentricznégò abò pòlo-nocentricznégò.

¹ Vjicé nõ tà témã: M. Bańdur, *Jak pisać w klasiczni grafji jëzyka kaszubskiego?*, v: 5 X Skra. *Antologijò tek-stów z lat 2014-2019* (Falkembòrg/Złòcieniec: Vëdòvjizna Skra, 2021) s. 235-241; M. Bańdur, *Pismo jako znak wspòlnoty etnicznej. Głos w sprawie polityki jëzyka kaszubskiego*, v: *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe*, red. A. Kożyczkowska, M. Szczëpska-Pustkowska (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2020), s. 326-327; A. Jabłònski, *Pjismò regionalné abò kaszëbskjé*, v: 5 X Skra. *Antologijò tekstów z lat 2014-2019* (Falkembòrg/ Złòcieniec: Vëdòvjizna Skra, 2021), s. 232-234.